

דוגמאות לביאורי אגרות על דרך הפשט

וצריך לומר דאיצטריך לטעמא דאגמורי שיקרא, בתינוק שיש לו משל עצמו, כגון שירש מאביו.

ואחד מהחברים תירץ דאפילו יש לו אב, אי אפשר לחייבו משום אמירה לעני, דהא אפילו אם יתן להתינוק, לא יוכל לזכות, דידו כיד אביו, והוי כנותן לאביו, ולא לו, כמבואר בפרק קמא דבבא מציעא (י"ב ע"א) "השוכר את הפועל וכו', לא ילקט בנו אחריו, דכי קא מלקט לאבוה קא מלקט", ואפילו רבי יוסי (שם) לא פליג אלא גבי לקט, דעשו שאינו זוכה כזוכה, ואם כן גם כשיתן להתינוק, יזכה אביו העשיר.

ויש לפקפק בזה, דהא אפשר לתת להתינוק בלא הקנאה, שיאכל משל הנותן, עיין נדרים ל"ד ע"ב "דאומניה עליה" ובר"ן שם, ולכאור נראה שמקיים בזה מצות צדקה. ושם כיון דכתיב גבי צדקה "נתן תתן לו" (דברים ט"ו, י) צריך הקנאה, כמו גבי מתנות כהונה, ולא שיאכל משל הנותן. אלא דאם כן לא יהיה אפשר לקיים מצות צדקה בעני שאין לו יד לזכות כמו שוטה.

סימן ג

(א) **כתב** במסלת ישרים פ"ד, כי לפי שורת הדין ממש היה ראוי שלא יהיה תיקון לחטא כלל, כי הנה באמת איך יתקן האדם את אשר עוית והחטא כבר נעשה, הרי שרצח האדם את חברו, הרי שנאף, איך יוכל לתקן הדבר הזה, היוכל להסיר העשוי מן המציאות? אמנם מדת הרחמים היא הנותנת וכו', שהתשובה נתת לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה וכו' עכ"ל, ומבואר מדבריו, שמצד הדין חרטה אינה עוקרת את המעשה, אלא לפנים משורת הדין.

וקשה טובא מהא דאיתא ספ"ק דקידושין (מ', ע"ב), "אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה איבד את זכויותיו, שנאמר, צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו", ופריך בגמ', "וניהוי כמחצה זכויות ומחצה עונות?" ומשני "אמר ר"ל כתוהא על הראשונות". פירש"י, "מתחרט על כל הטובות שעשה" עכ"ל. ומבואר, דחרטה עוקרת מצוות, וע"כ מצד הדין הוא, וא"כ למה לא תועיל חרטה מצד הדין לעקור עונות?

ושאלתי ד"ז מכ"ק מרן בעל חפץ חיים (שליט"א) [וצ"ל] והשיב, דבתשובה מאהבה הא דעונות נעשו לו כזכויות, הוא לפנים משורת הדין, ותשובה מיראה אינה בכלל תוהא על הראשונות, שהרי אינו מתחרט על המעשה עצמו, אלא דמתירא מהעונש, ואילו היה העונש נמחל לו לא היה מתחרט כלל על המעשה עכ"ד. ונמצא לפי דברי רבינו, דהא דתשובה מאהבה עוקרת את החטא הוא מצד הדין, דהא בתשובה מאהבה ודאי הוא תוהא על הראשונות, אלא דמלשון מסלת ישרים לא משמע כן, דהמעשה לא תיעקר מהמציאות ע"י שום חרטה, וא"כ תיקשי דהאיך חרטה עוקרת מצוות?

(ב) **ונראה** ביאור זה לפי מה שכתב בעל מסילת ישרים בעצמו בספרו דרך ה', פרק רביעי וז"ל: כלל המצוות, העשין והלאוין, כל אחד מהן מכוון אל תכלית הקנות באדם והעצים בו א' ממדרגות המעלה האמיתית והסרת א' מעניני החושך והחסרונות ע"י פועל המ"ע ההיא או המניעה מן הל"ת וכו'. מעשה המצוות, הנה תכלית בו לאדם שיעשהו, מבואר, שהוא לקיים מצות בוראו ולעשות חפצו, והנה הוא מקיים חפצו ית"ש

העולם, כמבואר ספ"ק דקידושין (מ', ע"ב), "העולם נידון אחר רובו", אף שכל אדם יש עליו דין בפני עצמו.

וזהו כונת הגמ' (ר"ה י"ז, ע"ב הנ"ל): "הא ביחיד, הא בציבור", שאם הגז"ד היה על כלל הציבור, ולא על כל אחד ואחד מצד עצמו, אז מתבטל ע"י התשובה, אבל אם היה הגז"ד על היחיד מצד עצמו, אין התשובה מועלת לבטלו, וס"ד דמקשה, דירודי הים באניות הן ציבור, כמו עיר, והגז"ד היה על האניה כמו על עיר, ומשני, הני כיחידין דמו, היינו שהגז"ד היה על כל אחד מירודי האניה בפני עצמו, אלא שהזמין הקב"ה למקום אחד, לקיים גזירותיו.

(ה) **ובשו"ת** הרשב"א ח"א סי' קמ"ח נשאל בהא דאמרין (מו"ק כ"ח, ע"א): "בני, חיי ומוזני, לא בזכותא תליא מילתא, אלא במזולא", ומפסקי התורה נראה בהיפוך גמור וכו', והשיב הרשב"א, כי התורה דיברה על הכלל ולא על הפרט, וזו דברי האומר יש מזל לישראל, אבל להאמרין אין מזל לישראל, התורה דיברה בין על הכלל בין על הפרט וכו', וכן כתב עוד שם בסי' ת"ט, ועוד שם בסי' י"ט, נשאל במ"ש, "האי מאן דביש ליה בהאי מתא לזייל למתא אחריתי" (ע"פ כ"מ ע"ה, ע"ב), והלא כתוב, "כי לא לאדם דרכו וכו'" (ירמיה י', כ"ג), והוא כעין קושית הגר"א הנ"ל, באותן שחזרין מעורכי המלחמה, והשיב, פעמים שהחטא גורם למנוע ממנו הטוב וצריך הוא כפרה, ואחד מדרכי הכפרה, הוא שינוי מקום, לפיכך אמרו שצריך לגלות ממקומו וכו'. אי נמי, פעמים שמזל המקום ההוא גורם, וכשנסתלק למקום אחר יצא מתוך המהפכה, אבל מי שנגזר עליו, אי אפשר וכו' עיי"ש, ותיורצו השני הוא כדברי הגר"א.

ולפי דברי הרשב"א הנ"ל, שהתורה לא דיברה על הפרט, רק על הכלל, מתורצת הקושיא המפורסמת, למה לא ביארה התורה בפירוש בגמול הנשמות, כמו שהאריכו הכתובים בשכר ועונשי עוה"ז, שהרי הא דהעולם נידון אחר רובו לא שייך אלא בעוה"ז, אבל בעולם הבא, כל אחד ואחד נידון בפני עצמו, והתורה לא דיברה על הפרט, אלא על הכלל, ועוה"ב לא שייך על הכלל רק על הפרט.

ותתישב בזה עוד התימה, דהא ידוע שנמצא בעולם צדיק ורע לו, רשע וטוב לו, ואילו בכתובים מפורש, כי בכל עת שעשו ישראל הישר בעיני ה' שקטה הארץ, ובשעה שעשו הרע בעיני ה' נפלו לפני אויביהם. והתשובה לזה היא, כי הטעם, מה שיש צדיק ורע לו, הוא משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וכן ברשע וטוב לו, מפורש בתורה (דברים ז', י) "ומשלם לשונאיו אל פניו — בעוה"ז, להאבידו — מעוה"ב" כפירוש רש"י שם. וכל זה לא שייך אלא על הפרט ולא על הכלל, דבפרט שייך לומר שיקבל גמולו בעוה"ב ולא בעוה"ז, אבל על הכלל, אין דינם רק בעוה"ז, ולא בעוה"ב, ומשו"ה על הכלל מוכרח להיות תמיד, רשע ורע לו, צדיק וטוב לו.

(ו) **סוכה** מ"ו ע"ב: "לא לימא איניש לינוקא דיהיכנא לך מידי, ולא יהיב ליה, משום דאתי לאגמוריה שיקרא", וקשה, ל"ל האי טעמא, תיפוק ליה משום אמירה לעני, דהא כל תינוק הוא עני, אפילו הוא בן עשירים, דאין לו משלו כלום, דכל זכויותיו לאביו?

נאבדה לו סלע ומצאה עני מתברך, כמו שפירש"י במצות שכחה, אבל אם יכשלו בבג"א שאינן מהוגנין, אין להן לא שכר מעשה ולא שכר מחשבה.

ויש לפרש עוד, דכאמת שכר המחשבה יהיה להם, אלא שיחסר להם שכר המעשה, דבנאבדה לו סלע דוקא אם מצאה עני הגון מתברך עליה, אבל אם מצאה עני שאינו הגון אין האובד מתברך.

ז) **ובמה** שכתוב אצל אדם הראשון, כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואח"כ חי קרוב לאלף שנה, ישנן דעות חלוקות בחז"ל, כי י"א דיומו של הקב"ה אלף שנה, וי"א שהוא יום ממש כמשמעו, אלא שעשה תשובה — והוא בסליחות לצום גדליה — וקשה לדעה זו דא"כ, היה לו לחיות לעולם, כמו קודם החטא, דהא תשובה עוקרת את החטא כאילו לא חטא מעולם! וצ"ל, כמ"ש בדרשות הר"ן (הדרוש הראשון), דאכילת העץ גרמה לו מיתה בטבע ולא בתורת עונש על העבירה, שנשתנה טבעו ע"י האכילה, והעונש לא היה רק זמן מיתתו באותו יום, והתשובה הועילה להסיר את העונש, ולא להחזירו לטבעו הראשון.

סימן ד

א) **פ"ק** דסוטה (ה). כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו נעור לתחית המתים, והקשו בתוס' שם, תימא אמאי לא חשיב האי במשנת חלק (סנהדרין ז). ואלו שאין להן חלק לעוה"ב, והא דאמר פ' בתרא דכתובות (קיא.) עמי הארץ אינן חיינן וכו' עכ"ל, והנה בפ' חלק שם איירי לענין עוה"ב והכא איירי לענין תחית המתים, מ"מ שפיר הקשו, דבמשנה שם חשיב האומר אין תחית המתים מן התורה, והטעם בגמ' שם, הוא כפר בתחית המתים לפיכך לא יהא לו חלק בתחיה"מ, אלמא דמתניתין איירי נמי לענין תחיה"מ.

ב) **ולעיקר** קושייתם נראה, דהמתבונן בסדר המשניות שם יראה להדיא, דהתנא קחשיב ואזיל כל מיני עונשין שבתורה, ארבע מיתות ביי"ד וחייבי מיתות בידי שמים, ואלו שקנאין פוגעין בהן, ובמס' מכות (יג.) תני ואלו הן הלוקין, ולבסוף, אלו שאין להן חלק לעוה"ב, היינו שהעבירה מחייבת בעונש זה שיפסידו עוה"ב, אבל הא דעמי הארץ אינן חיינן אינו בתורת עונש על העבירה של ביטול תורה, דאפילו תינוק שנשבה דהוא אנוס גמור בעון ביטול תורה, מ"מ אינו חי, דא"א להיות תחית המתים בלא אור תורה. וראיה לזה מהא דפריך בגמ' (ברכות יז.) הני נשי במאי זכיין, ומשני באקרובי בנייהו ואמתוניה לגברייהו, ופירש הגאון בעל חיי אדם — הובא בספרי רבינו בעל ח"ח (שליט"א) [וצ"ל] (חומת הדת, מאמר אות תורה, א') — דפירכת הגמ' היא לענין תחית המתים, דכיון דנשים אינן עוסקות בתורה איך תחיינה, ומשני דיש להם חלק בתורה שלומדין בניהן ובעליהן, ובנשים לא שייך כלל עון ביטול תורה, ומ"מ אינן חיות שאין להן אור תורה, דאינו בתורת עונש, וא"כ לא שייך לימחשיב במשנת חלק, דהתם איירי בעונשי עבירות.

ג) **וחכם** גדול השיב, דא"כ תינוקות שמתו בקטנותן קודם שלמדו תורה, למה הן חיינן לתחית המתים, ואפשר דכמו שמצינו במדת פורעניות, דאיש בחטאו ימות, ובנים לא יומתו על אבותם, אבל בנים קטנים מתים בעון אבותיהם (רש"י דברים כ"ד,

בב' דרכים, נמשכים זה מזה, והיינו כי הוא מקיים חפצו כמה שצוהו, שיעשה המעשה ההוא והוא עושהו, ושנית, כי הנה במעשה הזה הוא משתלם באחת ממדריגות השלימות, שהיא תולדת המצוה ההיא, והנה מתקיים חפצו ית"ש, שהוא חפץ שיהיה האדם משתלם ומגיע ליהנות מטובו עכ"ל, ונמצא לפי"ז, כי בכל מצות ישנם שני דברים: א) תועלת ותיקון הנעשה מהמצוה, אשר בשביל זה צוה הקב"ה לעשותה, כי לכל מצוה יש טעם, כמ"ש הרמב"ן פ' תצא במצות שילוח הקן (דברים כ"ב, ו') וז"ל: "זוה הענין שגזר הרב (הרמב"ם) במצות, שיש להן טעם, מבואר הוא מאד, כי בכל אחד טעם ותועלת ותיקון לאדם, מלבד שכן וכו'" עיי"ש באורך, ובשביל זה היה ראוי לעשות המצות אפילו לא נצטוונו עליהן, וע"כ קיימו האבות את התורה קודם שנצטוו עליה, מפני שהבינו התועלת והתיקון מזה, ב) אחרי שנצטוו לקיים המצות, הוא ענין בפני עצמו לקיים ציווי השי"ת, וכן בעבירה ישנן שני הענינים הנ"ל, היינו, הטעם אשר בשבילו הוזהרו שלא לעשות המעשה ההיא, ובשביל זה היה ראוי למנוע מלעשות המעשה אפילו בלא אזהרה, ועכשיו שנצטוונו צריך שלא לעבור על אזהרת הקב"ה.

ג) **ונראה**, דהא דאמרינן בתוהא על הראשונות, שאיבד מצותיו, היינו חלק השני מה שקיים ציווי השי"ת, אבל התיקון שנעשה מכל מצוה שקיים זה לא נאבד כלל ע"י חרטתו ונשאר כאינו מצווה ועושה. וכן הוא לענין עבירה, שהחרטה מועלת לעקור מה שעבר על ציווי השי"ת, אבל הקילקול וההפסד, שיצא מהמעשה עצמו זה אינו נעקר מצד הדין על ידי חרטתו, ורק לפנים משרות הדין נמחק העון לגמרי ע"י תשובה.

ד) ובספ"ק ד"כ" (ט"ז, ע"ב), "אמר ירמיהו לפני הקב"ה, אפילו בשעה שעושין צדקה — אנשי ענתות — הכשילן בבני אדם שאינן מהוגנים, כדי שלא יקבלו עליהן שכר". וקשה דהא קיי"ל (ברכות ו', ע"א), "חשיב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה", וכיון שנכשלו שלא מדעת בבני אדם שאינן מהוגנין, למה לא יקבלו שכר על מחשבתן לעשות מצוה?

ה) **והנה** בגמ' נחלקו אי מצוות צריכות כוונה, ולחד מ"ד התוקע לשיר לא יצא וצריך לחזור ולתקוע, וחד אמר דבדיעבד יצא גם בלא כוונה, דאילו לכתחילה כו"ע ס"ל דמצוות צריכות כוונה, ונראה לפי הנ"ל דאפילו נימא דיצא, היינו שנעשה התיקון והתועלת מהמצוה, אבל מ"מ לא קיים ציווי השי"ת, כיון שרעתו היתה לשיר ולא למצוה, ומ"מ אין צריך לחזור ולתקוע, דלא אפשר לתקוני, שלא תצא שום תועלת מהתקיעה השניה ועל תקיעה כזו — בלי תועלת — לא נצטוונו, ומ"ד צריך לחזור, ס"ל, דבכה"ג לא נעשית המצוה כלל וכאילו לא תקע דמי.

ו) **ולחיפוך**, בחישוב לעשות מצוה ולא עשאה מפני שנאנס, דמעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, היינו שנחשב כאילו קיים מצות השי"ת, אבל התיקון הבא ע"י מעשה המצוה לא נעשה ע"י מחשבתו גרידא, ולפי"ז באינו מצווה ועושה לא שייך הן מילתא כלל, שתהא מחשבתו מצטרפת למעשה, וכן בחישוב לתקוע לשיר ונאנס ולא תקע, אפילו למ"ד מצוות אין צריכות כוונה, אין בידו כלום, דהתועלת ממעשה המצוה ודאי לא נעשית וגם קיום ציווי השי"ת אין כאן, שהרי כונתו היתה לשיר ולא למצוה. **וא"כ** באנשי ענתות שהיו רשעים גמורים, וכשהיו נותנין צדקה ודאי לא כיונו לשם מצוה רק להתפאר, אלא אילו היו נותנין לבני אדם מהוגנין, והיה להם שכר ממעשה המצוה, אפילו